

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ОБЩА, ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА, РАЗВИТИЙНА И ЗДРАВНА
ПСИХОЛОГИЯ“

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.пс.н. Соня Карабельова

на докторската дисертация на тема:

„ЛОКУС НА КОНТРОЛ, КОПИНГ-МЕХАНИЗМИ И КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ ПРИ
ПАЦИЕНТИ С КАРЦИНОМ НА ПИКОЧНИЯ МЕХУР“

Автор на дисертационния труд: АНИТА МИЛУШЕВА

1. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Анита Милушева завършва бакалавърска степен по Бизнес администрация в Университет “Thames Valley”, Лондон, Великобритания. През 2000 г. тя придобива и степента „магистър“ по Стопанско управление със специализация по Управление на човешките ресурси, от ПУ „Паисий Хилендарски“. През 2016 г. завършва и магистърска степен по Психология във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, а през 2017 г. завършва следдипломна квалификация по Клинична и консултативна психология в СУ „Св. Кл. Охридски“.

Допълнително докторантката има обучения по базови умения по КПТ, психодрама, базови умения по позитивна психотерапия, психодрама група за личен опит и др. Освен това тя има придобити сертификати за работа със следните диагностични въпросници и тестове: Минесотски многофакторен личностен въпросник 2 (MMPI-2), THEMAS (Tell-Me-A-Story), Рейтинг скала за оценка на детското развитие (DP-3), което е инструмент за оценка на развитието на деца от 0 до 13 г., а също така и за работа с Тематичния аперцептивен тест (ТАТ).

В периода м. септември – м. декември 2014 А. Милушева практикува в „Института за психично здраве и развитие“, където се занимава с консултации и диагностика на деца със затруднения в ученето и комуникацията, терапия на деца с установени проблеми в развитието и терапия на деца с поведенчески и емоционални проблеми. В периода м. февруари – м. юли 2105 г. придобива практически опит в областта на клиничната и консултативната психология в МБАЛ „Токуда болница“ в отделенията „Онкология“, „Хематология“ и „Хоспис“. От м. март 2017 г. А. Милушева работи като клиничен психолог в „УСБАЛ по онкология“, София.

2. ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

Дисертационният труд на Анита Милушева е в утвърдената и непрекъснато развиваща се научно-изследователска област на клиничната и консултативната психологията. Основната цел на клиничната и консултативната психология е ориентирана към превенция и подобряване на здравето, справяне със сериозни психични проблеми и заболявания.

Актуалността на темата се определя от тенденцията за интензифициране на онкологичните заболявания, които са сред най-застрашаващите живота болести. Всичко това

изисква нов тип експертиза, която да подпомогне по-успешното справяне не само с тежката симптоматика, но и с психологическите аспекти. Значимостта на проблематиката се повишава и от факта, че проучването е ориентирано към изследване на копинг-механизмите и качеството на живот при пациенти с карцином на пикочния мехур. Това заболяване е прогресиращ характер и се определя като тежко с голяма социална значимост, тъй като рефлектира негативно върху нормалните функции на организма, дори често с фатален край. Освен това има отрицателен ефект върху физическото и психично здраве и благополучие, както и върху социалното и икономическото благосъстояние на пациентите. По принцип причините за появата на онкологичните заболявания на личностно ниво е свързана със здравните убеждения и поведения, доминантните личностни характеристики, дистреса и травматичните преживявания, психосоциалните фактори за заболяването и стратегиите за справяне. В тази връзка именно от качеството на живот, локуса на контрол като доминантна личностна характеристика и използваните копинг стратегии, които са свързани с функционалните възможности за адаптация могат да допринесат за успеха и ефекта на лечението.

Акцентът в тези интерпретативни рамки е върху изясняване на взаимовръзките между локуса на контрола и копинг-механизмите при пациенти с карцином на пикочен мехур. От друга страна, фокусът е поставен върху проучване на ефектите на локуса на контрол и стратегиите за справяне върху качеството живот и по-конкретно степента на удовлетвореност, която се отнася до психичното благополучие и адаптацията на хората в кризисни ситуации.

Дисертацията е разработена в рамките на 196 стандартни страници и съдържа две части, структурирани от гледна точка на теоретичното и емпиричното изследване на проблематиката. Използвани са 309 литературни източника, като 116 са български и руски език, 103 - на английски език и 4 електронни източника. Повечето от използваните източници са предимно от последните 10-15 години. Цитираните източници са релевантни и представителни за изследваната проблематика.

В теоретичен план целта на дисертационното изследване представя задълбочен анализ на концепцията за локализацията на контрола от гледна точка на двата основни подхода при атрибуирането на събитията. Теоретичната постановка се фокусира върху двата типа локализация на контрола в концепцията на Дж. Ротър – вътрешен и външен. Също така е обърнато внимание на концепцията на Л. Абрамсън, М. Селигмън и Дж. Тийздейл за атрибутивния (обяснителен стил), като са разгледани подробно двата нови конструкта: глобалност срещу локалност и стабилност срещу нестабилност, на базата на които са изведени позитивен и негативен стил. Проследена е и връзката между психичното здраве и здравната локализация на контрола. Допълнително са описани и най-често използваните скали за измерване на локализацията на контрола и здравния локус на контрол.

Друг основен фокус е върху теоретичните подходи за копинг механизмите като фактор за справяне и по-конкретно при ракови заболявания. В тази връзка е направен обзор на традиционните и съвременните концепции. Теоретичната постановка на дисертационното проучване акцентира върху дистреса като основен рисков фактор за психичното здраве на хората и стратегии за справяне със стреса при диагноза и лечение на онкологични заболявания.

Важно е да обърне внимание на факта, че това е едно от малкото изследвания за българската социокултурна среда, което търси връзката и детерминантите за локуса на контрола, копинг-механизмите и качеството на живот при онкоболни и по-конкретно при пациенти с карцином на пикочния мехур.

Допълнително е направено обобщение на теориите и моделите за възникване на психосоматични заболявания и методи за тяхното класифициране, като и на връзката на психосоматиката с онкологичните заболявания. Друг важен аспект от първа глава на теоретичната част на дисертацията е посветен на връзката на психосоматиката с онкологичните заболявания. Във втора глава на теоретичната част на дисертационния труд е фокусирана върху същността на диагнозата на пикочния мехур, симптоматиката, стадията на заболяване, диагностиката и видовете лечения, като и на връзката на това заболяване с локализацията на контрола.

В обобщение за тази част на дисертацията искам да подчертая, че Анита Милушева се позовава на множество теории и подходи свързани с поведенчески и психологически реакции при пациенти с карцином на пикочния мехур. Те засягат както глобални, така и личности възприятия, но и практически подбуди и проблеми, свързани с последствията от такъв тип тежко заболяване. В този смисъл в специализираната литература фокусът е предимно върху рисковите здравни поведения. Като цяло, малко са емпиричните проучвания, които отчитат съвкупността на личностните характеристики като локализацията на контрола и стратегиите за справяне и тяхната взаимовръзка с качеството на живот при пациенти с такова тежко заболяване.

Основното допускане е, че локусът на контрол е предпоставка за качеството на живот. Допълнително се предполага, че, стратегиите за справяне са повлияни от стресогенни фактори като болка, минал травматичен опит, страничните ефекти от химио- и лъчетерапия и интервенциите, което рефлектира и води до дезадаптация на пациенти с карцином на пикочния мехур.

От прегледа на анализа в теоретичната част на дисертацията прави впечатление, че изложението на факторите за повлияване е последователно от гледна точка на комбинаторното им естествено наслагване във функционални модели, което обуславя взаимовръзките между тях.

От обзора в теоретичната част може да се направи заключението, че Анита Милушева притежава способност за анализира и синтезира обемен научно-изследователски материал, което показва силен стремеж към задълбочаване на теоретичните знания и умения за прилагането им в практиката.

В емпиричната част на разработката А. Милушева представя теоретичната рамка на проучването, целта, хипотезите, задачите, процедурата на емпиричното изследване, използваните инструменти и методи за проверка на изследователските хипотези. Докторантката си поставя за цел да проследи връзката между локуса на контрол, копинг-механизмите и удовлетвореността от живота при пациенти с карцином на пикочния мехур.

За реализацията на целите и задачите на дисертационния труд са проведено емпирично изследване с методика, която включва следните въпросници: Въпросник за локализация на контрола, (Дж. Ротър), Тест за изследване на копинг-механизмите (Р. Лазарус и С. Фолкман) и Скала за измерване удовлетвореността от живота във времето (TSWLS). (Уилям Павот, Ед Дайнер, Еункук Сух).

Проучването е проведено през 2018г. върху извадка от 132 души - всички са пациенти с карцином на пикочния мехур. Те са на възраст от 40г. до 91г., 72% мъже (95) и 28% жени (37). Всички изследвани лица са пациенти с онкологични заболявания хоспитализирани за диагностика и лечение на карцином на пикочния мехур в УСБАЛ по Онкология-гр. София, клиника по Урология.

Поставените в изследването цели и задачи, както и характерът на предполагаемите зависимости между изследваните конструкти, определят статистическите методи, които са използвани при обработката на получените тестови резултати. Те включват само методите на описателната статистика и по-конкретно честотни разпределения.

Получените резултати са описани коректно на професионално ниво. Представените в табличен и графичен вид данни от емпиричното изследване дават възможност за ясно отграничаване на значимите взаимовръзки между изследваните феномени. Много добро впечатление правят дискусията, обобщението на резултатите и изводите от емпиричното изследване, които показват компетентността на Анита Милушева да анализира и интерпретира резултати от емпирични психологически изследвания и да прави заключения за социалната практика. Всичко това показва подчертан задълбочен изследователски интерес към разглежданата проблематика.

Основните приноси на дисертацията могат да бъдат обобщени по следния начин.

1. В теоретичен план е осъществена задълбочена изследователска работа, която синтезира концепциите и подходите в проучваната проблематика за локуса на

контрола, копинг стратегиите и удовлетвореността от живота при пациенти с карцином на пикочния мехур. В тази връзка изключително полезен за изследователската практика е предложеният теоретичен анализ за влиянието на дистреса и травматичните преживявания върху развитието на ракова болест, както и стратегиите за справяне при пациенти с такъв вид раково заболяване.

2. Висока оценка заслужава емпиричната верификация на съвременните изследователски постижения, което обогатява наличната информация и осигурява нов поглед въз основа на разкриването на взаимовръзките на локуса на контрола и копинг-механизмите при пациенти с карцином на пикочния мехур, а също така и проследяването на чувството за удовлетвореност при такива пациенти, което рефлектира върху качеството им на живот. Като цяло, прави впечатление професионална компетентност и изследователска култура на Анита Милушева, което ѝ позволява да постигне съответствие между теоретичната и емпиричната постановка на дисертационния труд.

3. Организацията и провеждането на дисертационното изследване е реализирана в съответствие с постиженията на изследователската практика в клиничната психология.

4. Дисертационният труд на Анита Милушева съответства на постиженията на съвременната клинична психология и има своята екологична валидност.

Препоръките ми към разработката са предимно от техническо естество и не могат да се отразят на отличните ми впечатления от разработката.

Представената от докторантката справка за научните приноси и авторефератът отразяват основните положения и постижения на дисертационния труд. По темата на дисертацията са представени седем публикации в реферирани списания, една от които самостоятелна, останалите в съавторство. Публикациите адекватно отразяват основните изследователски постижения. А. Милушева е взела участие в три научни прояви – две международни конференции и един национален конгрес, на които е представила съответно и доклади по темата на дисертационното изследване.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Смятам, че работата е написана коректно и културно. При разработката на докторската дисертация А. Милушева демонстрира добър професионален стил, като показва компетентност и умения да анализира теоретични подходи и емпирични данни, въз основа на които да прави съответните значими изводи и заключения за социалната практика. Също така смятам, че представеният дисертационен труд представлява цялостно и актуално изследване в значима област на съвременната психология. Научните приноси са от методологичен, теоретичен и приложно-практичен характер.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, успешно проведеното емпирично изследване и професионалния теоретичен анализ на изследователските данни, предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват за присъждането на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.2. Психология (Клинична психология) на Анита Милушева.

20.03.2020 г.
гр. София

Подпис:
(проф. д.пс.н. С. Карабелова)